

Utolsó interjú Lukács Györggyel

Yvon Bourdet: Nagyon hálás vagyok, amiért beleegyezett, hogy francia legyen az interjú nyelve.

Lukács György: Pedig tudnia kell, nem erősségem a francia, ráadásul erős magyar akcentussal és német nyelvtani szabályok szerint beszélem ezt a nyelvet.

Yvon Bourdet: Dehogy. Hallottam az interjút a francia televízióban, nagyon jól beszélt.

I. Lukács György és az ausztromarxizmus

Yvon Bourdet: Először az ausztromarxizmussal kapcsolatban szeretnék feltenni néhány kérdést. Amikor az első világháború, illetve a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe menekült, találkozott osztrák szocialistákkal?

Lukács György: Igen, találkoztam. Elég jó kapcsolatban álltam Otto Bauerral. De nem szabad figyelmen kívül hagyni az akkori helyzetet: emigránsok voltunk, a rezsim bármit megcsinálhatott velünk, akarom mondani, teljesen legálisan bármilyen intézkedést hozhatott ellenünk. A rendőrségen becsületszóra meg kellett ígérnünk, nem folytatunk semmilyen politikai tevékenységet.¹ Ennek ellenére, ahogy minden emigrációban gyakran megtörténik, a magyar kommunista párttól azt a megbízatást kaptam, hogy ápoljak bizonyos kapcsolatokat, és arra utasítottak, amikor a sorainkból valakit kiadatással fenyegettek, meg más ügyekben is, hogy lépjek kapcsolatba Otto Bauerral. Ezekben a beszélgetésekben nagyon jól megértettük egymást, már csak azért is, mert Bauer unortodox szociáldemokrata volt, én pedig unortodox kommunista. Volt tehát köztünk lehetőség arra, hogy jobban megértésük egymást, nemcsak politikailag, hanem emberileg is, sok minden-

ről szó volt közöttünk, így a beszélgetés korántsem szűkült le arra a konkrét ügyre, ami miatt kénytelen voltam felkeresni. Nem szeretnék olyan látszatot kelteni, mintha bensőséges barátok lettünk volna, erről nem volt szó, a két párt ugyanis olyan viszonyban állt egymással, hogy mindannyian világosan láttuk, nem léphetünk át bizonyos határokat, nagyon óvatosnak kell lennünk, már csak azért is, hogy a másik fél fel ne használjon politikailag olyan információt, amit a párt valamelyik tagja bizalmasan közölt vele. Ezért nem mondhatom, hogy ezekben a beszélgetésekben Otto Bauer bizonyos kérdések kapcsán kifejtette nekem a személyes véleményét, vagy ismertette volna politikai gondolatait. Semmi ilyet nem mondhatok vele kapcsolatban, de azt biztosan állíthatom, hogy nagyon tisztességes és nagyon intelligens embert ismertem meg benne. Nagyon érdekes beszélgetéseket folytattunk a mozgalom nagy kérdéseiről, de aktuálpolitikával nem foglalkoztunk, ha csak akkor nem, amikor az összefüggött azzal a problémával, aminek kapcsán felkerestem.

Yvon Bourdet: Sokáig maradt Bécsben?

Lukács György: Elég sokáig. 1919 őszén érkeztem Bécsbe, és csak 1930 végén hagytam el az osztrák fővárost.

Yvon Bourdet: Ez alatt a hosszú időszak alatt rendszeres látogatója volt a bécsi Central kávéháznak, ahol 1914 előtt Trockij is gyakran megfordult, és amely főleg értelmiségieknek és forradalmároknak volt kedvelt találkozóhelye.

Lukács György: A magyar kommunista párt nem volt legális Ausztriában, így aztán nagyon visszavonult életet éltünk, hogy bajba ne sodorjuk magukat. Ettől függetlenül elég sok német író ismertem, baráti kapcsolatban voltam például Richard Beer-Hofmannal, meg más írókkal is, de nem mondhatom, hogy Ausztriában részt vettem az irodalmi életben. Nem vettem részt, de nem is vehettem volna, a magyar kommunista mozgalom ügyei nagyon lefoglaltak.

Yvon Bourdet: Max Adlerrel is találkozott?

Lukács György: Találkoztam, de nem voltam jó kapcsolatban vele, már csak azért sem, mivel nagyon nem értettem egyet a „kantizmusával”, és ő is csak a dogmatikus marxistát látta bennem. Ilyenformán

nem volt közöttünk semmi, aminek révén szorosabb kapcsolatba kerülhettünk volna, olyanba, amilyen kapcsolatban Bauerral voltam például. Elég az hozzá, Otto Bauerral sokkal jobb viszonyban voltam, mint Max Adlerral. De ismerni ismertem, többször is találkoztunk, annál is inkább, mivel ugyanazokat az egyetemistákat tanítottuk. Talán nem kell különösebben megmagyarázni, de az előadásainkban kifejtett vélemények homlokegyenest ellentétesek voltak, néha még beszélgettem is Max Adlerrel ezekről a problémákról és eltérő véleményekről. De a vele való kapcsolatom messze volt a barátságtól, még akkor is, ha igen gyakran találkoztunk egymással.

Yvon Bourdet: Ezekről a nézeteltérésekről sohasem vitáztak nyilvánosan, például egyetemisták előtt?

Lukács György: Soha, utóvégre mégiscsak emigránsok voltunk. Nem volt jogunk politikai kérdésekkel foglalkozni, a szociáldemokratákkal való nyilvános vitára gondolni se mertünk.

Yvon Bourdet: Olvasta Max Adler műveit?

Lukács György: Olvastam. Jól ismertem a műveit, és ahogy már mondtam, nagyon nem értettem egyet vele a „kantizmusa” miatt.

Yvon Bourdet: És Friedrich Adlerrel találkozott?

Lukács György: Soha.

Yvon Bourdet: És Karl Rennerrel?

Lukács György: Őt egyszer vagy kétszer láttam, de az osztrák szociáldemokrata párttal Otto Bauer volt a kapcsolatom.

Yvon Bourdet: A másodvonalbeli gondolkodók közül beszélt például Julius Dickmann-nal, aki nagyon közel állt az osztrák kommunista párthoz?

Lukács György: Őt nem ismertem. Ebben az időben, amiről itt beszélünk, minket nagyon lefoglalt a magyar kommunista párt újjászervezése. Ez nemcsak sok munkát jelentett, de sok olyan feladatunk is volt, amely veszélybe sodorhatta volna a menedékjogra igényt tartó

törékeny menekültstátusunkat. Nagyon kellett vigyáznunk, körültekintőnek kellett lennünk, hogy az osztrák kormány azt ne higgye, összeesküszünk a megdöntésére. Óvatlanság lett volna túlságosan látható módon szoros kapcsolatokat kiépíteni az osztrák kommunista párttal. Nem nagyon találkoztunk, vagy ha mégis, sohasem hivatalosan. Egyszerűen, ha beszéltünk is egyik-másik osztrák kommunistával, mindig csak informálisan. Vigyáznunk kellett, hogy mindig olyasmit mondjunk, amit nem lehet ellenünk felhasználni. Bizonyára Ön is tudja, az osztrák kommunista párt nagyon gyenge volt, de ettől függetlenül állandóan rivalizált a szociáldemokrata párttal. És ez utóbbi aligha nézte volna jó szemmel, ha a magyar kommunisták különlegesen jó kapcsolatokat építenek ki az osztrák kommunistákkal. Ezért nagyon vigyáznunk kellett, hogy ne keveredjünk bele a kommunista párt és a szociáldemokrata párt közti vitákba, meg abba a harcba sem, amit a két párt vívott egymás ellen.

Yvon Bourdet: De hogyan ítéli meg ma az ausztromarxizmust? Talál benne valami érdekeset és újat a klasszikus marxizmushoz képest?

Lukács György: Hadd fogalmazzak úgy, hogy az ausztromarxizmust – hogy is mondjam ... – egyfajta taktikai liberalizmus jellemezte, másrészt olyan eredményekre jutottak, amiket a német szociáldemokrata párt nem tudott felmutatni. Igaz, ez a különbség – részben legalábbis – azzal is magyarázható, hogy a német kommunista párt nagyon erős volt. Más szóval Németországban a két marxista párt között sokkal erősebb volt a rivalizálás. Ausztriában a kommunista párt majdhogyan nem jelentéktelen volt. Ami nagy szabadságot és nagy manőverezési lehetőséget adott a szociáldemokrata pártnak.

Yvon Bourdet: Ön szerint, ha szigorúan a műveket nézzük, mi az ausztromarxizmus elméleti hozadéka?

Lukács György: Ebből a szempontból azt kell mondanom, hogy az Internacionálé opportunistái között alighanem Karl Renner volt a legintelligensebb. Véleményem szerint Karl Renner intelligensebb volt, mint Németországban az összes konzervatív együttvéve. Hogy pontosabb legyek, én annak idején sokra becsültem Rennert, igazi teoretikust tiszteltem benne; bár – magától értetődik – semmiben sem értettem vele egyet, el kell ismernem, hogy rendszeralkotó gondolkodó volt, és mindig olyan dolgokból indult ki, amiket komolyan

kell vennie az embernek. Otto Bauer izgalmasabb volt nála, legalábbis abban az értelemben, hogy hiányzott belőle Renner következetessége. Bauer sokkal bonyolultabb volt, ő egymás után többször is latra vetette a kérdéseket, és a dolgok ellentmondásos aspektusait sem hagyta figyelmen kívül. És az ő nézőpontja korántsem volt olyan konzervatív, mint a Renneré. Rennernek csak az járt az eszében, hogyan is lehetne pártkoalícióra alapozni az Osztrák Köztársaságot, nem alkalmi, hanem szilárd és időálló koalícióra, amit a polgári párt meg a szociáldemokrata párt kötne egymással; ezzel szemben Otto Bauer sokkal nyitottabb volt ebben a kérdésben... Nemrég azt hallottam, Bauernak rengeteg kiadatlan írása van még a bécsi évekből,² jó volna ezeket megjelentetni.

Yvon Bourdet: Meglepő, amit mond, nekem mindig is azt mondták, nincs kiadatlan Bauer-kézirat ebből az időszakból. Otto Bauer pedig úgy emlékezett vissza, hogy 1934 februárjában a rendőrség minden kéziratát lefoglalta. De hogy mi lett a sorsa ezeknek a kéziratoknak, arról nem tudni. Egyrészt a szocialista párt még nem tette nyilvánossá saját archívumának jó részét, azzal az ürüggyel méghozzá, hogy ezek a dokumentumok még nincsenek feldolgozva, leltározva, és még nem katalogizálták őket. Lehet, hogy akik informálták Önt, összekeverték a párt archívumát (amelyben még kallódhatnak írások vagy levelek) Otto Bauer saját kézírataival...

Lukács György: Én ezekről a kiadatlan írásokról másoktól hallottam, látni nem láttam őket, de abban biztos vagyok, hogy Bauernak nem egy kérdésről egészen más volt a véleménye, mint a szociáldemokrata pártnak. Bauernak egyáltalán nem volt merev az álláspontja az eseményeket és helyzeteket illetően, Renner például sokkal konzervatívabb volt nála.

II. A bürokrácia kritikája a kommunista országokban

Yvon Bourdet: Azt beszélik, a Szovjetunióban korántsem egyformán bánnak az értelmiséggel: akik kutatómunkát végeznek, azokat békén hagyják, és ezek, úgy látszik, eléggé szabadon beszélhetnek, az írókat és művészeket viszont, ha bírálják a politikai rendszert, bolondnak nyilvánítják, és pszichiátriai intézetekbe csukják őket. Mi erről a véleménye?

Lukács György: Itt olyan dologról van szó, amit nem lehet a szintizta elméletből levezetni. Erre csakis úgy lehet válaszolni, ha Oroszországot empirikus nézőpontból vesszük szemügyre. Oroszország a világ második nagyhatalma, és csakis úgy tudja ezt a rangot megtartani, ha a hadserege technikai szempontból egy szinten van az amerikai hadsereggel, különösen az atomfegyvereket illetően. Ennek következményeképpen azok a tudósok, akiknek a kutatása nélkülözhetetlen előfeltétele a fegyverek technikai tökéletesítésének, érinthetetlenek. Azt csinálnak, amit akarnak, azt mondják, amit akarnak. Azok az értelmiségiek viszont, akik nem védelmezik a Szovjetunió fennmaradásával kapcsolatos érdekeket, elég rossz helyzetben vannak. Nem tudom, olvasta-e, de írtam egy kis könyvet Szolzsenyicinről, és ebben a könyvben pont arról beszélek, hogy jelenleg lehetetlen a sztálini idők irodalmi kritikája. Szolzsenyicin él és dolgozik, de a helyzete nagyon nehéz, majd hogy nem lehetetlen. Annak a ténynek, hogy másképp bánnak az írókkal és megint másképp a tudósokkal, a szocializmus építésének jelenlegi időszakában keresendők a gyökerei. Ha a Szovjetunió nem szabadítja fel teljesen a tudományos és technikai kutatást, ha nem veti bele magát a kutatásba, Oroszország aligha fog sokáig fennmaradni. Erre nem is érdemes szót vesztegetni, annyira világos, miért is élvez korlátozatlan szabadságot a haditechnika fejlesztésével kapcsolatos tudomány, míg más területeken csak annyiban létezhet értelmiségi tevékenység, amennyiben a szocialista társadalom pillanatnyi érdekei ezt lehetővé teszik.

Yvon Bourdet: De ha így van, hogyan látja, lehetséges a rendszer fejlődése? Hogyan enyhülhet ez a despotizmus, lassú fejlődéssel vagy hirtelen változással?

Lukács György: Úgy látom, mindegyik szocialista országnak megvannak a maga gazdasági problémái, és az a véleményem, hogy ezeket a problémákat nem lehet megoldani demokratizálódás, a munkások életének demokratizálása nélkül. Mindössze az a baj, hogy a még nincsenek adva a demokratizálódás előfeltételei. Ezt már a közelmúlt lengyelországi eseményei is bizonyítják. Megfigyelhető volt, hogy a munkástömegek teljesen közömbösek a munkásszervezetek iránt. Márpedig szerintem épp ez a közöny termeli ki az ellenszert, és az ellensúlyt is, ami a helyzet elmaradhatatlan velejárója; ellensúlyon természetesen a spontán sztrájkokat, a vadsztrájkokat értem. Ebből a szempontból nem szabad azt hinni, hogy Lengyelország nagyon

különbözik a többi szocialista országtól. Persze, míg Lengyelországban volt robbanás, más szocialista országokban még nem volt, de mindenütt ugyanazt a közönyt látjuk, a munkások úgy érzik, a szervezetek nem foglalkoznak a jogaik védelmével, ezért olyan közömbösek a mindennapi valóságukkal szemben; nem csoda, hogy ez a közöny egy nap – mint ahogy Lengyelországban is történt – spontán sztrájkba csap át. Minden szocialista országban jelen van ez a veszély; ami ma Lengyelországban történik, holnap vagy holnapután minden szocialista országban megtörténhet.

Yvon Bourdet: De ott a hadsereg, a szovjet állam bármikor eltaposhatja a mozgalmat.

Lukács György: Ez így van, de valamikor, ha nem tévedek, Talleyrand is mondta, a szuronyokkal sok mindent lehet csinálni, csak egyet nem: nem lehet rajtuk ülni – és az ilyen rendszer, már amikor rá kell ülni a szuronyokra, nem lehet szilárd. Úgy is fel lehet fogni a dolgot, hogy a kelet-európai országok politikai rendszerei átmenetiek, és a gazdasági problémák miatt immár elodázhatatlan a gazdasági reform. De igazi gazdasági reform nem lehetséges a munkások mindennapjainak demokratizálása nélkül, ebből a szempontból sok a még megoldatlan kérdés.

Yvon Bourdet: Mit gondol, a bürokrácia végre tud hajtani a kelet-európai rendszerekben olyan gazdasági reformot, amely az életszínvonal emelésével el tudja kerülni a lázadást?

Lukács György: Nem hiszem. A robbanást csakis akkor lehet elkerülni, ha a mindkét szembenálló fél tudja, mit akar a másik, és hogy mi lehetséges, mi nem. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a munkásoknak mindent meg kell adni, amit csak kérnek, csak azt, hogy állandó párbeszédre van szükség a párt és a munkásság között, más-különben honnan tudná a párt, hogy adott időben mi foglalkoztatja a munkásokat, mert korántsem mindig ugyanaz foglalkoztatja őket, vagy ha ugyanaz, nem mindig azonos intenzitással. Ezért nélkülözhetetlen az állandó kapcsolat, és én ezt a kapcsolatot hívom demokraciának, a társadalom demokratizálásának. Ilyen demokratizálódás nélkül lehetetlennek tartom a gazdasági reformot.

Yvon Bourdet: A bürokrácia pedig, ugyebár, képtelen erre az állandó konzultációra, ha csak önmagát meg nem tagadja?

Lukács György: Képtelen, igen. Én legalábbis sohase... (természetesen nem lehet ezt ilyen határozottan kijelenteni), szóval én még sohase találkoztam olyan reformmal, amit bürokraták hajtottak végre. A bürokraták ugyanis mindig azt hiszik, hogy ami a bürokratikus rendszerüknek valóság, az azonos a tömegek valóságával, de ez nagy tévedés. Tanulmányozni kell, és a mindennapokat figyelembe véve kell tanulmányozni a munkások hétköznapijait, máskülönben honnan tudnánk, hogy valójában mit akarnak, és hogyan akarnak harcolni az igazságukért.

Yvon Bourdet: Más szóval már nem tartja lehetségesnek az állam fokozatos elhalását, és Ön is úgy gondolja, mint Marx, hogy le kell rombolni az apparátust, az állam gépezetét?

Lukács György: Tudja, olyan dolog ez, ami még nagyon, nagyon messze van. Az állam csak demokráciában halhat el. A mai bürokráciával az állam még erősebb, még hatalmasabb, elhalásnak még semmi jele, de még változásnak sem. Nem hinném, már amennyire meg tudom ítélni a dolgokat, hogy a bürokrácia akar-e, tervez-e bármit is változtatni az államon. Ha elolvassuk, mit mondott Brezsnyev az utolsó pártkongresszuson, látjuk, semmi változás nem lesz, minden marad a mostani állapotban. Ebből a szempontból – és ezt csak helyeselni lehet – a sztálini időkhöz sem akarnak visszatérni, de a mai bürokratikus egyensúlyt fenn akarják tartani.

Yvon Bourdet: Mégis, nem látja-e úgy a rendszert a munkások tömege, mint amit meg kell változtatni, vagy a munkások már hozzászoktak ehhez a bürokratikus rendszerhez?

Lukács György: Igen, hozzá vannak szokva, ez azonban, hogy is mondjam... olyan rossz szokás, amivel ők maguk sem értenek egyet. Ha az ember munkásokkal beszél, mindig látja, hogy egészen mást szeretnének, mint amit a bürokrácia ad nekik.

Yvon Bourdet: De tudatában vannak-e annak, hogy a szocializmusnak más modellje is lehetséges? Néha azt hallani, hogy az értelmiségiek tiltakozása a szovjetrendszer ellen valójában burzsoá tiltakozás, a nyugat-európai demokrácia utáni vágyakozás, ahelyett, hogy ezek az értelmiségiek a jelenlegi szovjetrendszert akarnák meghaladni.

Lukács György: Itt azt hiszem, nem értjük elég jól, nem értettük meg Marxot, mert Marx a fiatalkori írásaiban nagyon jól kimutatta, hogy a polgári demokráciát a honpolgár (*citoyen*) meg a burzsoá kettőssége jellemzi: a burzsoá és vele együtt a burzsoá materializmusa – mondja Marx – mintegy fennhatósága alá vonja a honpolgár demokratikus idealizmusát. A francia forradalomban például a burzsoá honpolgárok harca szintiszta karikatúra lett minden tőkés országban. Ezért nem hiszem, hogy ehhez a demokráciához való visszatérésben volna a megoldás. Csak a proletár demokrácia hozhat igazi változást, ezen pedig a szovjetek 1917-es demokráciáját értem. És ha nem térünk vissza az 1917-es szovjetekhez, igazi reform aligha lehetséges.

Yvon Bourdet: Nem gondolja, hogy Leninnek mégiscsak felelőssége van abban, hogy a szovjetekből végül bürokrácia lett? Az *Állam és forradalomban* például ő is magáévá tette azt a tézist, amely szerint közvetlenül a proletariátus hatalomra kerülése után megkezdődik az állam elhalásának folyamata. Márpedig ez a folyamat Lenin életében el se kezdődött...

Lukács György: Nem szabad szó szerint érteni mindazt, amit Lenin 1917-ben mondott. Viszont Lenin nagyon is jól meghatározta, mit kell érteni kulturális forradalmon, és hogy ennek a forradalomnak mik az előfeltételei, vagyis hogyan kell forradalmasítani a tömegek nevelését, hogy érettek legyenek a szovjet társadalomra. Lenin, azt hiszem, aligha helyeselte volna a kolhozosítást, ő a kolhozok ellen lett volna, mert a kolhozok ebben a mai formában tisztán bürokratikus szerveződések.

Yvon Bourdet: Ön mit ért pontosan bürokratikus szerveződésen? Azt például, amikor a vezető kisebbség élesen elkülönül a néptől?

Lukács György: Akkor beszélünk bürokráciáról, amikor úgy uralkodik egy egymást kooptáló kisebbség, hogy ehhez nem kérte a széles néptömegek beleegyezését. Ilyenformán kétféle szocializmust kell megkülönböztetnünk egymástól: az első, amikor a vezetés állandó kapcsolatban marad a tömegekkel, és tudja, hogy a tömeg mit akar, ami persze nem jelenti – de ezt már mondtam –, hogy mindig egyet is kell értenie mindazzal, amit a tömegek szeretnének, de mindig állandó kapcsolat van az állam, a párt meg a munkástömegek között. És van egy másik szocializmus is: ebben egy kisebbség hozza a törvé-

nyeket, és ez a kisebbség uralkodik a törvények védelmében. Hozzá kell tennem, ez a rendszer bizonyos mértékig működik is, de csak bizonyos mértékig.

Yvon Bourdet: A szocializmus első formájának ellenfelei ezzel szemben a következő ellenvetéssel élnek: arra emlékeztetnek, hogy Marx szerint az uralkodó osztály eszméi mindenkinek az eszméi, a munkásosztályé is. Ha meg így van, nem muszáj állandó kapcsolatban maradni a néptömegekkel, és ott keresni az igazságot, hiszen a munkásosztály eszméi azonosak az uralkodó osztályéval.

Lukács György: Tudja, Marx-idézettel nem lehet megoldani egy kérdést. Marxnak ebben a témában volt egy általános koncepciója, de hogy mit is értett igazi demokrácián, azt olyan írásaiban fejtette ki, mint a *Brummaire tizennyolcadika* vagy a *Polgárháború Franciaországban*. Ezt a valódi demokráciát kell most megvalósítani, máskülönben sohasé lesz szocializmus.

Yvon Bourdet: Amikor az orosz forradalom kisiklásáról van szó, mindig az első világháború utáni proletárforradalmak kudarcát hozzák fel magyarázatul. Mit gondol, hogy ha a proletárforradalomnak sikerült volna megvetni a lábát Németországban, Angliában, Franciaországban stb., akkor a forradalom más irányba fejlődött volna, és el lehetett volna kerülni a forradalom bürokratizálódását?

Lukács György: Meg vagyok róla győződve, hogy az egészen más helyzet lett volna; ha a szovjet forradalom nem kényszerült volna védekezésre, ha nem kellett volna megvédeni a szovjeteket az európai ellenforradalomtól, akkor az események egészen más irányt vettek volna. Akkor a fejlődés feltehetőleg sokkal demokratikusabb lett volna, de hadd tegyem rögtön hozzá, ezek csak hiábavaló spekulációk: a múltbeli események kapcsán nem lehet megmondani, mi lett volna, ha esetleg másként történnék a dolgok.

Yvon Bourdet: Sokra értékelem az Ön bürokráciakritikáját, de 1904-ben Trockij is bírálta a bürokráciát, és bírálta az után is, hogy Sztálin félreállította. Mi a különbség az ön kritikája meg a Trockijé között?

Lukács György: Tudnia kell, hogy Trockij mindig is bürokrata volt. Ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni... Van egy szép rész Gorkij

viSSzaemlékezéseiben: Gorkij egy alkalommal Trockijról beszél Leninnel, és Lenin nagyon dicséri Trockij polgárháborús érdemeit, majd megjegyzi: „Ő, igaz, közénk tartozik, de mégsem mondhatjuk, hogy a miénk.” Majd Lenin – figyelemreméltó megjegyzés – hozzáteszi, „van benne valami Lasalle-ból”. Nekem az a véleményem, hogy a trockizmusból pont emiatt a lasalle-i elem miatt nem lett olyan tan, ami lendületet adhatott volna a munkásmozgalomnak.

Yvon Bourdet: Lenin mellesleg ugyanezt írja a végrendeletében: ott azt írja, Trockij túlságosan is magabiztos, és hogy a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonít a dolgok adminisztratív oldalának ...

Lukács György: Ugyanarról van szó. Azt mondani, hogy Trockij a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonít a dolgok adminisztratív oldalának, az azt is jelenti, hogy Lasalle alatt bürokratikusán vezették a német munkásmozgalmat. Csak Lasalle halála után változtak meg a dolgok, ekkor valamennyire demokratizálódott a mozgalom vezetése, még akkor is, ha ez a vezetés az imperialista időszakban megint bürokratikus lett.

Yvon Bourdet: Ez mit sem változtat azon, hogy Trockijt elűzték a Szovjetunióból, és Sztálin ellen mégiscsak megírta *Az elárult forradalom* című könyvét – ez a könyv a bürokráciának is kritikája. Ön hogyan ítéli meg ezt a könyvet?

Lukács György: Erről az a véleményem, hogy egyik bürokrata bírálja a másik bürokratát. Sztálin kétségtelenül bürokrata volt, sőt, bizonyos értelemben Trockijnál is nagyobb bürokrata, de az igazat megvallva, a magam részéről se Sztálint, se Trockijt nem nevezném demokratának.

Yvon Bourdet: Úgy látja, hogy Trockij kritikájában Ön semmit sem tart érdekesnek, még tisztán spekulatív nézőpontból sem? Ez csak, egészen egyszerűen, Sztálin kritikája, de nem a bürokráciáé?

Lukács György: Már mondtam, itt egyik bürokrata kritizálja a másikat. Mindössze az a különbség, hogy Trockijnak mindig is voltak nagy nemzetközi elvei, és ő mindig az internacionalizmus perspektívájában értékelte a Szovjetunió bürokratizálását. Sztálin egyszerűbb képlet nála, és gyakorlatiasabb is, ő a taktikát tartotta lényegesnek, ami annyit jelent, hogy szigorúan taktikai okokból hozta létre a pártbű-

rokráciát. Az az állítás, hogy Trockij nagyobb demokrata lett volna, mint Sztálin, egyszerűen nem felel meg a valóságnak.

Yvon Bourdet: Az európai népi demokratikus országokban lehet, hogy ez a helyzet, de nem gondolja, hogy Mao Ce-tung épp ezeket a fogyatékoságokat akarta elkerülni, nevezetesen a „kulturális forradalommal”? Hogyan ítéli meg a kínai forradalmat?

Lukács György: Megmondom őszintén, erre nem tudok válaszolni, már csak azért sem, mert nem tudom teljes bizonyossággal, mi is ez a Mao Ce-tung-féle irányzat. Egyrészt nem lehet arra hagyatkozni, amit a hívei Európában csinálnak, ez csak afféle epifenomén. Arról pedig, hogy Mao Ce-tung hogyan szervezte újjá Kínát, semmit nem tudok. Hozzá kell tennem, hogy ebből a szempontból a nyugat-európai kommunizmus nagy elméleti hibát követett el. Amikor ugyanis Kína belépett a mozgalomba, Sztálin kijelentette, hogy a kínaiaknak a kommunizmus egyet jelent a kínai középkor meghaladásával. Csakhogy középkor sohase létezett Kínában. Mindennek következményeként mi olyan gazdasági rendszer szemüvegén át értékeljük a kínai eseményeket, ami sohase létezett. Ezzel, pontosabban fogalmazva, azt akarom mondani, fogalmunk sincs, hogy abban a korban milyen is volt a kínai rendszer. Mindössze annyit tudunk, hogy ez se bürokratikus rendszer nem volt, se olyan rendszer, amit valamennyire is össze lehetne hasonlítani az európai középkorral. Itt arról van szó, amit Marx „ázsiai termelési módnak” nevezett, de arra nézve, hogy ez az ázsiai termelési mód milyen viszonyban állt a kapitalizmussal, egyetlen elemzéssel sem rendelkezünk. Mindössze annyit tudunk, hogy ebben a témában ne fogadjuk el Sztálin képtelen kijelentését. Ami engem illet, fogalmam sincs, mi a kínai forradalom lényege. Ezt már csak azért se érthetjük meg, mert Kínát illetően nem végeztük el azt az elemzést, amit Marx Nyugat-Európa kapcsán elvégzett (vagyis az európai gazdaság meg a kapitalizmus közti viszony elemzését). Vagyis ismerjük a középkori államok történetét, tudjuk, hogyan fejlődtek át a feudalizmusból a kapitalizmusba, csakhogy Kínában nem volt feudalizmus. Kínát illetően ez az elemzés még hátravan, én viszont nem vagyok közgazdász, még Kína-szakértő sem vagyok. A Kína-szakértők nyilván tudják, hogyan működött a régi Kína gazdasága, nekik kell elemezniük ezt az átmenetet, ami nyilván sok új elemet is tartalmaz, de ahogy mondtam, ehhez nem értek.

Yvon Bourdet: De ha megfelelő szaktudás és gazdaságtörténeti ismeretek híján nem is tudja megítélni a kínai forradalmat, ettől függetlenül van véleménye Mao Ce-tung elméleti írásairól?

Lukács György: Mindig veszélyes logikai következtetéseket eltérő gazdasági jelenségekből levonni. Ilyen körülmények között logikailag nem lehet megoldani hasonló típusú problémákat. Logikus gondolkodással csak a konkrét problémák közvetlen elemzése terén érhetünk el eredményeket. Vegyük például Európában a feudalizmus különböző megjelenési formáinak példáját. Meddő gondolkodás a feudalizmus lényegéből kiindulni. A XVII. századi angol forradalom például egészen más volt, mint a XVIII. századi francia forradalom. Mivel a két ország gazdasága is különböző volt, az osztályérdekek is különbözőek voltak, amiért is Franciaországban egészen más típusú forradalom volt, mint Angliában. Mivel nem ismerem a kínai gazdaságot, mivel nem ismerem se a törvényeit, sem a társadalmi következményeit, nem tudok véleményt mondani ezekről az írásokról.

III. A tömegek spontaneitása és a párt

Yvon Bourdet: Ahogy Ön is tudja, ebben az évben ünnepeljük a Párizsi Kommün századik évfordulóját. Nem gondolja-e, hogy a Párizsi Kommün egyfajta előképe volt a „munkás-önigazgatásnak”, vagyis olyan új típusú szerveződésnek, ami nem bürokratikus jellegű?

Lukács György: Erre a kérdésre nagyon egyszerű a válasz, Marx nagyszerű könyvet írt a Párizsi Kommünről, amit abban leírt, az minden valószínűség szerint megfelel a történeteknek...

Yvon Bourdet: De Ön szerint nem lehetséges-e, hogy – mint ahogy egyesek állították – pont a „túlzásba vitt demokrácia” volt az egyik oka a Párizsi Kommün bukásának?

Lukács György: A Párizsi Kommün a munkásmozgalomnak olyan időszakába tartozik, amely teljesen más, mint a miénk, más, mint amit mi átéltünk. Nem hiszem, hogy értékelhetően össze lehetne hasonlítani a mai helyzettel.

Yvon Bourdet: Amikor 1919-től Bécsben tartózkodott, közelről is megfigyelhette a munkástanácsokat. Hogyan értékelte őket?

Lukács György: Nem szabad elfelejteni, hogy mi Kun Béla bukása után menekültek voltunk, becsületszóra meg kellett ígérnünk a rendőrségen, hogy nem avatkozunk Ausztria belügyeibe. Hogy elkerüljük a kiutasítást, igyekeztünk távol tartani magunkat az eseményektől. Annyit azonban mondhatok, ahogy 1918-ban megjelentek Ausztriában ezek a munkástanácsok, rögtön el is veszítették a jelentőségüket. Egy részük teljesen balra tolódott, és mint szélsőbaloldali formáció minden befolyását elvesztette. A többi ezzel ellentétes utat járt be, és része lett a kormánzatnak. Az utóbbiak már csak ezért sem felelhetek meg annak, amik a munkástanácsoknak lenniük kellett volna. Egyébként ez a jelenség nem csak Ausztriára volt jellemző. 1918-ban, 1919-ben, ahol csak létesültek, a munkástanácsok mindenhol elvesztették jelentőségüket.

Yvon Bourdet: Ön szerint miért?

Lukács György: A munkástanácsokat legelőször is demokratikusan kell választani. Márpedig Ausztriában korántsem ez volt a helyzet, ott a szociáldemokrata párt teljesen fennhatósága alá vonta a munkásmozgalmat. Ha egyszer a szociáldemokraták valamit elhatároztak, a kommunistáknak semmi esélyük nem volt a hatékony ellenállásra.

Yvon Bourdet: Ez, részben legalábbis, Friedrich Adler tekintélyének is köszönhető; ő ezt a tekintélyt azzal vívta ki, hogy még a háború alatt, 1916-ban, meggyilkolta a császár miniszterelnökét. Egy kicsit meglep, hogy első helyen említi a munkástanácsok demokratikus választását, mert Lenin a könyvében egyszerre tekinti új szervezeti formának és a proletár állam erőszakszervezeteinek a szovjeteket. Lehetséges, hogy ez az állami erőszak vezetett a sztálinizmushoz?

Lukács György: Nem hiszem, mégpedig azért nem, mivel Oroszországban az 1917-es szovjetek mozgalma *teljesen* demokratikus volt. A szovjetek – és ezt Lenin helyeselte, úgy gondolva, hogy ez is beletartozik a dolgok rendjébe – még a munkások magánéletébe is beleszóltak, foglalkoztak például a lakáskörülményekkel meg sok minden mással, és minden problémát demokratikusan akartak megoldani, míg a szociáldemokraták hierarchizált szervezetet akar-

tak ráerőszakolni a mozgalomra. Természetesen itt két különböző elvről van szó, ezek nem létezhetnek egymás mellett, és nem is lehet összehangolni őket. Ebben az értelemben elmondhatjuk: amilyenén fejlődött, már a háború után, a munkásmozgalom Németországban, annak nem sok köze volt az 1917-es szovjetek mozgalmához. Ami a sztálinizmus kérdését illeti, ez természetesen nagyon bonyolult kérdés, de szerintem nem lehet azt mondani, hogy Lenin és Sztálin között folyamatos a kapcsolat. Lenin nagyon világosan elmagyarázta abban az írásában, amit „Testamentumának” neveztek, hogy senkit se látott maga körül, akit a maga helyére állíthatott volna. Zinovjev, Kamenyevet, Trockijt, Buharint stb. is alkalmatlannak tartotta erre, egyikük sem értette meg igazán a gondolatait, egyiküket sem tartotta képesnek műve folytatására. Másrészt akkoriban rengeteg vita volt a különböző frakciók között, és Lenin álláspontja sohasem szerzett többséget. Ne feledje – és ez nagyon fontos kérdés –, hogy 1921-ben kétféle vélemény is megfogalmazódott a szakszervezetekkel kapcsolatban. Az egyik Trockijé, ő azon a véleményen volt, hogy a szakszervezeteknek az az egyetlen céljuk, hogy segítséget adjanak a termelékenység növeléséhez, Lenin viszont úgy gondolta, hogy a szakszervezeteknek az a szerepük, hogy megvédjék a munkásosztályt a már akkor bürokratizálódó munkásállam ellen. És ha ma elgondolkodunk a történeteken, azt kell látnunk, hogy a vitából Trockij került ki győztesen, nem pedig Lenin. A munkások mindennapi életét Trockij elvei szerint szervezték meg, nem pedig Lenin elképzelései szerint.

Yvon Bourdet: Én úgy emlékszem, hogy az 1921-es X. kongresszuson Lenin és Trockij még egységesen szembe fordultak a frakciókkal, és mindent megtettek a párton belüli ellenzék felszámolása érdekében. Együtt vették fel a harcot az úgynevezett munkásellenzékkel szemben...

Lukács György: Lenin megpróbálta úgy vezetni a pártot, hogy ne legyen ellenzék, de elnyomni sohasem akarta az ellenzéket. Ez két teljesen különböző dolog. Ehhez még hozzá kell tennem, hogy ezen az 1921-es kongresszuson nem pontosan úgy alakultak a dolgok, ahogyan Lenin szeretne volna. Sőt, úgy is mondhatnám, hogy az 1921-es kongresszuson kezdődött a bürokratizálódás és a küldöttek manipulálása. Nem szabad elfelejteni, hogy Zinovjev a III. Internacionálét már Lenin életében manipulálta...

Yvon Bourdet: A francia televízióknak adott tavalyi interjújában azt mondta, az értelmiségi ne egy osztálynak, ne is a bürokráciának, hanem az egész népnek legyen a szószólója. De ha így gondolja, elfogadja-e Leninnek a *Mi a teendő?*-ben kifejtett és – melleleg – Kautskytól átvett tézisé, amely szerint a proletariátus a burzsoá értelmiségtől kapja az eszméit?

Lukács György: Itt megint csak azt tudom mondani, hogy a valóságból kell kiindulni. Azért beszéltem „az egész népről”, mert itt nemcsak a munkások szorosán vett érdekeiről van szó, hanem sokkal többről. Nem szabad elfelejteni, hogy éppen az volt 1919 nagy mítosza, nagy gondolata, hogy a nép fogalmát nem szűkítjük le a proletariátusra. Ne felejtse el, Lenin mindig is hangoztatta, hogy a kulturális problémák milyen fontosak. Ezen többek közt azt értette, hogy fel kell számolni a parasztok írástudatlanságát, mégpedig abból a célból, hogy a parasztok is képesek legyenek létrehozni saját szervezeteiket. Ez a lenini politika, igaz, a sztálini időkben kudarcot vallott, és emiatt olyan helyzet keletkezett, amelyben ez a lenini gondolat is teljesen eltűnt.

Yvon Bourdet: De még ha a szűken értelmezett munkásosztály fogalmát felváltjuk is „az egész nép” tágabban értelmezett fogalmával, ez mit sem változtat azon, hogy Ön szerint a proletariátus (vagy a nép) nem az értelmiségtől tudja meg, mi az igazság, hanem ezt az igazságot a proletariátusban kell megtalálnia...

Lukács György: Tudja, szerintem csak a bürokrácia gondolja, hogy befolyásolni lehet a proletariátust. Együtt kell élni a proletariátussal, ismerni kell a mindennapi problémáit; ha ez így történik, ezekből a mindennapi problémákból lesznek a mozgalom problémái. De ha ez nincs így, ha nem úgy működnek a dolgok, mint ahogy működtek Oroszországban a forradalom első éveiben, akkor nincs és nem is lehet demokrácia. Olyan nincs, hogy az értelmiségiek demokratikus mozgalmat hozzanak létre, mert erre nem képesek.

Yvon Bourdet: Csakhogy abban a Kautsky-féle tézisben, amit Lenin idéz a *Mi a teendő?*-ben, mégiscsak ott van az a gondolat, hogy a munkások – ha önmagukra vannak utalva – megmaradnak a trade-unionizmus szintjén, és képtelenek ennél magasabb szintre eljutni, és emiatt a marxi gondolatot csak kívülről kaphatják meg, és csakis az értelmiségtől.

Lukács György: Leninnek ez a műve, elméleti szempontból, rendkívül fontos, mivel megmutatja, hogy a szocialista mozgalom esetében a proletár osztálytudat önmagában még *nem elegendő*. Itt ugyanis az egész társadalom tudatáról van szó (emlékszik, ugye, mit mond erről a *Mi a teendő?*). Arra van szükség, hogy a párt a forradalom egyetemeres tudatának legyen a szerve, és ne szűküljön le arra, amit egy munkás gondolhat spontánul a kapitalizmus ellentmondásaiból kiindulva. Épp ellenkezőleg, ennél sokkal nagyobb egyetemességre van szükség, és Lenin épp azt kereste a kommunista párttal, hogy egyesítse a mozgalomban azokat az elemeket, amelyek tudatában vannak a mozgalom egyetemességének. De Leninnek egyetlen olyan követője sem volt, aki elindult volna ebbe az irányba. Sztálinnál, igaz, megvan mind a két dolog: egyrészt, a Párt korlátlan uralma, másrészt valamiféle spontaneitás, de valami hiányzik, nevezetesen a proletariátus nem spontán, hanem egyetemeres értéke. Ezt a gondolatot hiába is keressük Sztálin műveiben, azaz, pontosabban, a szavakat illetően ott van, de valójában nincs ott.

Yvon Bourdet: Más szóval szó sincs az értelmiségből származó (vagyis kívülről jövő) gondolat behozataláról, hanem a proletariátus fedezi fel önmagában azt az egyetemességet, amelynek ő volna a letéteményese?

Lukács György: Tudja, a probléma, ami itt történelmileg felvetődik, az nem a proletariátusban rejlő egyetemesség problémája, hanem a proletariátus egyetemességének problémája. Sztálin nagyon világosan látta – és ezt a gondolatot nem szabad negatívan megítélni –, hogy a nagy forradalmi mozgalom kifulladt Európában. És ha egyszer így van, ő azt látta legfontosabb feladatnak, hogy megmentse az orosz forradalmat a külső beavatkozástól. Ettől fogva mindazt ebből a szempontból kell értelmezni, amit Sztálin militarizmusának neveztek. Sztálin megértette, hogy azt a reményt, ami 1917-ben még eleven volt, vagyis hogy a forradalom teljesen át fogja alakítani a proletár Európát, el kell felejtetni, megértette, hogy ez az európai forradalom immár lehetetlen, és hogy intézményeket kell létrehozni annak érdekében, hogy Oroszország szovjetként túl tudja élni ezt az időszakot az ellenforradalom uralta világban.

Yvon Bourdet: Ezt nevezték a „kapitalizmus által való bekerítettségnek”, illetve ez volt „a szocializmus egy országban” elmélete.

Lukács György: Igen, és Oroszország felfegyverzése pontosan „a szocializmus egy országban” az elméletének szükségszerű következménye. A Szovjetunióknak meg kellett erősödni, hogy ellen tudjon állni az általános ellenforradalom erejének. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy a sztálini politika pozitív volt, azt viszont meg lehet állapítani, hogy Sztálinnak sikerült keresztülvinni az akaratát.

Yvon Bourdet: De ha elfogadjuk, hogy az orosz forradalom nem Sztálin akaratából alakult át tekintélyuralmi rezsimmé, hanem történelmi okok miatt, akkor nem volna-e érdemes ma olyan – egészen más helyzetben levő – országok esetét is tanulmányozni, amelyek esetleg másféleképpen fejlődhetnek? Itt elsősorban a jugoszláviai forradalomra gondolok. Önnek mi a véleménye a jugoszláv öngazgatásról?

Lukács György: Erre a kérdésre aligha tudok megalapozott választ adni. Sok olyan kérdés van itt, aminek idestova húsz-huszonöt éve alábecsültük a jelentőségét; a nemzeti kérdésre gondolok. 1945-ben mi azt hittük, hogy a nemzeti kérdés valami idejétmúlt dolog, hogy ez a kérdés gyakorlatilag már nem is létezik. Márpedig napjainkban még olyan régiókban is találkozunk autonómia követelésekkel, ahol ez néha nevetségesnek látszik, mint például Svájcban vagy Bretagne-ban. Pedig az ilyen nacionalista kríziseket huszonöt évvel ezelőtt senki se hitte lehetségesnek. Jugoszláviában például ott vannak a szerbek meg a horvátok, akik csaknem ugyanolyan nyelven beszélnek, akiknek csaknem egyforma a kultúrájuk, és mégis két népnek tartják magukat, és úgy érzik, igen nagyok köztük a különbségek.

Yvon Bourdet: Értem, hogy az egyes területek autonómiavágya is szerepet játszhatott abban, hogy végül a jugoszláv öngazgatás decentralizált rendszerét választották. Mégis, nem gondolja, hogy az öngazgatás terve a bürokráciával való szembefordulás egyben?

Lukács György: Tudja, egy pusztán negatív dolog önmagában nem jelenthet megoldást. A negatív hozzáállást kellene önmagában megmagyarázni. Ehhez azt kellene tudni, milyen pozitív kapcsolatok vannak a szerbek meg a horvátok között, ezt azonban nem tudjuk.

Yvon Bourdet: Vagyis annak a viszonylagos autonómiának, amit a gyáraknak engedélyeznek Jugoszláviában, annak Ön szerint nincs meg a saját dinamikája? Ennek Ön szerint nincs jelentősége?

Lukács György: De, nagyon is van jelentősége, de itt újra el kell mondanom, valahogy hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy amikor egy különbséget megállapítunk, rögtön meg is tudjuk magyarázni, sőt, arra is képesek vagyunk, hogy ezt a különbséget megszüntessük. Márpedig ez nincs így. Látjuk, nagy a fejlődés Jugoszláviában, ezt én sem tagadom, de azt nem lehet mondani, hogy a nemzetiségi problémát megoldották.

Yvon Bourdet: Nem gondolja, hogy a többi szocialista ország sokkal bürokratikusabb Tito Jugoszláviájánál?

Lukács György: Én sohase gondoltam, hogy a bürokrácia valamilye végső ok. A bürokrácia mindig egy rosszul megoldott kérdés következménye. Ennek alapján az a véleményem, hogy eléggé kétes az a problémamegoldás, amikor adott országban olyan bürokráciából akarunk következtetéseket levonni, ami önmagában is problematikus. A maguk konkrétságában kell nézni a dolgokat. Épp az a nagy baja ennek a mi korunknak, hogy nem a maguk sajátosságában tanulmányozzuk a különböző országokat.

Yvon Bourdet: Pont erről beszélek, nevezetesen arról, hogy a jugoszláviai gyáraknak is megvannak a maguk sajátos karakterjegyeik. Létezik mindenütt helyi munkástanács, az osztja szét az értéktöbbletet, és határoz egy csomó dologról. Vagyis nincs központi terv, ami mindent szabályozni akar. Ezt nem lehetne a demokratizálódás kezdetének felfogni?

Lukács György: De igen. Jugoszláviában nagyon is vannak demokratikus tendenciák, ezt nevétséges volna tagadni. Persze, jó volna tudni, meddig megy el ez a demokratizálódás, és mennyiben képes megoldani a problémákat – de ez már más kérdés. Tudja, az az érzésem, hogy itt mi mindannyian még a sztálini idők hatása alatt állunk, amikor azt hisszük, elvont elvekből lehetséges konkrét következtetéseket levonni. Mert szerintem nem lehetséges. Nekem az a véleményem, hogy mindig csak a konkrét helyzetből lehet levonni konkrét következtetéseket. De ha most arra kér, hogy mondjak konkrét dolgokat Jugoszláviáról, az egészen más, akkor csak annyit tudok mondani, hogy nem tudok konkrét dolgokat mondani.

Yvon Bourdet: Azt ajánlom, vizsgáljuk másik szinten a problémát. Ha dicsérjük Lenint, amiért demokratikus rendszert szeretett volna létrehozni, és ha bíráljuk Sztálint, amiért tekintélyelvű rendszert hozott létre, ez annyit jelent, hogy többre tartjuk a demokráciát a diktatúránál. Ezek az értékítéletek egy etika értékítéletei. Márpedig egyesek azt állítják, hogy Marx pálcát tört minden morál felett, őt csak a tudomány érdekelte. Ezzel kapcsolatban mi az Ön álláspontja?

Lukács György: Nekem az a véleményem, hogy az érték kategóriája szerves része az emberi létnek, ilyen az ember előtt nem létezett. Szemügyre vehetünk az emberen kívül bármilyen élőlényt, soha nem találkozunk az érték fogalmával. Ha az ember legegyszerűbb és legprimitívebb alkotását nézzük, akkor az vagy sikerült, vagy nem; ha sikerült, értékes, ha nem sikerült, nem értékes. És ha az etika történetét vizsgálja, látni fogja, hogy az érték eszméje minden emberi alkotás velejárója. Az ember nem térhet ki az értékválasztás elől, nem viselkedhet úgy, mint valami élettelen tárgy: a kő leesik, és ha leesett, a dolog be van fejezve. Az ember viszont alternatív helyzetben van, el kell döntenie, vagy ezt csinálja, vagy azt, és az értékproblémák ezzel a döntéssel keletkeznek. Az emberi élet elképzelhetetlen érték nélkül, és ha azt mondom, „elképzelhetetlen”, akkor ez a szó vagy kifejezi, amit mondani akarok, vagy nem fejezi ki. Az első esetben a szónak értéke van, a másodikban nincs. Ilyenformán – és ez a határa az emberi létnek – semmit se lehet csinálni úgy, hogy fel ne vetnénk az érték problémáját.

Yvon Bourdet: Mégis, olyan apparátusok, mint például az egyház vagy talán a párt is, értékeket használtak egy alapjában véve elnyomó rendszer kialakítására...

Lukács György: Igen, és az alatt az idő alatt, míg az egyház valóságos, nem egyszerűen fizikai hatalmat, hanem lelki és morális hatalmat is gyakorolt az emberek felett, az egyház természetesen az értékek kérdését is befolyásolta. Ha megnézi, milyen volt a poliszban (vagyis a görög városállamban) élő ember, majd utána megnézi, milyen volt a polisz utáni ember, már a keresztény világban, akkor látja, hogy mind az egyéniségnek, mind az értéknek teljesen más fogalmaival van dolgunk. És ezt az egész emberi történelemre nézve is elmondhatjuk.

És e problémák elemzése nélkül nem lehet rekonstruálni az emberiség történelmét, vagyis anélkül, hogy tudnánk, hogy az emberek életében hogyan jött létre az érték problémája.

Yvon Bourdet: De ezen az úton nem juthatunk el a demokrácia meg az öngazgatás minket foglalkoztató problémájához? Pontosabban szólva, nem kell-e törekedni minden kisebbség uralmának felszámolására ahhoz, hogy végre meg tudjuk ragadni, hogy végre ki tudjuk bontakoztatni azt a rejtett értéket, ami ott van minden emberben?

Lukács György: Tudja, kisebbség, többség – ezek mind elvont fogalmak, a történelemben voltak esetek, amikor a kisebbségnek volt igaza, mivel jó előre megsejtett valamit, aztán voltak olyan esetek is, amikor a kisebbségnek nem volt igaza. A kisebbség, többség fogalmakkal sohase fog eredményt elérni: ilyenkor mindig a gazdasági és társadalmi életben zajló folyamatokat kell elemezni, majd azt, hogy miképpen reagál az ember ezekre a folyamatokra; ezeknek a reakcióknak, persze, csak akkor van értékük, amikor értékekre mondanak igent. És természetesen a társadalommal meg az emberi tudattal, a tudat ítélőképességével is számolni kell, ha tudni akarjuk, mivel van dolgunk, fejlődéssel-e vagy a fejlődés hiányával. Ebből a szempontból ortodox marxista vagyok: az embernek a történelem a legalapvetőbb és az emberért való tudománya. Történelem nélkül sohase fogja tudni megérteni az embert, akit a történelem formált olyanra, amilyen.

Yvon Bourdet: Értem, hogy bírálja a többség és a kisebbség fogalmát, de akkor hogyan értelmezzem, amikor Ön a demokráciára, a brain-trustként értelmezett egész nép demokráciájára hivatkozik, mivel az értelmiséginek mindig igazodnia kell a néphez?

Lukács György: Látja, itt is a történelemhez kell folyamodnunk, hogy jól értsük a dolgokat. Egy adott helyzetben elvek vannak, például morális elvek meg más elvek is, amelyek azért győztesek, mert az embernek a természethez és a társadalomhoz való viszonyát fejezik ki, míg más időszakokban ez nem így van. Mindig történelmi nézőpontból és mindig az adott helyzetben kell vizsgálni a dolgokat. Az elvek csakis akkor hatékonyak, amikor kifejezik, mi is az ember igazi helye a természetben meg a társadalomban. Márpedig ez a hely nagyon is látható módon változik azoknak a nagy válságoknak az idején, amelyek olyan sajátossággal ruházzák fel az egyéneket, amilyen korábban

nem létezett. Ezért mondhatjuk, hogy Marx szemében az ember – hogyan is mondjam – *zufällig* (esetleges, véletlenszerű) lény. Nézze meg például, hogy a kapitalizmus milyen változásokat eredményezett az ember társadalmi létében: a báró mindig báró, a gróf mindig gróf. Ha elvesztette a pénzét, legfeljebb elszegényedett, de továbbra is gróf volt. A mai társadalomban viszont az ember csak ember. Ha pénze van, tőkés, ha nincs pénze, proletár. Vagyis óriási a különbség a kapitalizmus, illetve a kapitalizmust megelőző társadalmak között. Ha az ember nem érti ezeket a strukturális különbségeket, sohase fogja tudni megérteni a történelmet.

Yvon Bourdet: Amikor 1960 táján Kostas Axelos meg az Éditions de Minuit könyvkiadó közreadta franciául a *Történelem és osztálytudat* című művét, Ön levélben kérdőjelezte meg e könyv újrakiadásának időszerűségét. De miért? Mit gondol ma erről a könyvről?

Lukács György: Ebben a könyvben sok olyan dolog van, ami mára érvényét veszítette. Hogy csak egy példát mondjak, a *Történelem és osztálytudat*ban még úgy fogtam fel a dolgot, hogy dialektika csak a társadalomban létezik, a természetben nem. Mai véleményem szerint ez nem igaz. Igazság szerint kétféle természet van: a szervetlen természet meg a szerves természet, és a kettőből születik meg a társadalom. A létnek e között a két, jobban mondva, e között a három strukturált formája között nagyon bonyolult és nagyon konkrét kapcsolatok vannak, és a *Történelem és osztálytudat* még nem tanulmányozta ezeket az összefüggéseket.

Yvon Bourdet: Ezek szerint a könyv nem is annyira téves, mint inkább hiányos...

Lukács György: Azt hiszem, azt a könyvben világosan láttam, hogy a dialektika egészen más a társadalomban, mint a természetben. Ezzel kapcsolatban sohasem értettem egyet Engelsszel. Mindig is az volt a véleményem, hogy a tagadás elve nem igazi elve a valóságnak, és ezzel egyidejűleg úgy gondolom, még nem végeztünk alapos kutatásokat, hogy kellőképp tanulmányozhassuk, milyen viszonyban áll a társadalom dialektikája a társadalom előtti formációk dialektikájával. Itt nagyon sok konkrét elemzésre van szükségünk, még annál is konkrét elemzésekre, amelyeket eddig végezték.

Yvon Bourdet: Ebben a perspektívában mi a véleménye Sartre álláspontjáról, aki szerint a természetnek nincs dialektikája, és aki „dialektikus észről” beszél?

Lukács György: Sartre ebből a szempontból ugyanazt a hibát követte el, amit én a *Történelem és osztálytudatban*. Ahhoz, persze, hogy a természet dialektikájáról beszéljünk, vagy az ellenkezőjéről, tudni kell, mi is a dialektika. Azt állítani, hogy létezik a dialektikus ellentmondásoknak egy rendszere, és hogy ez a rendszer egyben el-lensúly a nem dialektikus logikának, szerintem nevetséges. Marxnak igaza volt, amikor azt mondta, az igazi tudomány végeredményében a történelemtudomány, nekünk pedig az a feladatunk (mert ezt az elemzést még nem végeztük el), hogy alaposan megvizsgáljuk milyen viszonyban áll a létezés három különböző formája a történelemmel. Ezen a téren még nagy feladatok állnak előttünk.

(Fordította: Ádám Péter)

Jegyzetek

- ¹ Az ígéretnek nyoma is van az osztrák nemzeti levéltárban (Haus-Hof-Staatsarchiv, Wien, Neues politisches Archiv, Liasse Ungarn, Faszikel 881, Polizeidirection in Wien, Pr. 2. – 1066/11). (Yvon Bourdet jegyzete.)
- ² Lukács információja alaptalannak bizonyult. A tévedés oka: közvetlenül Budapestre érkezésem előtt Duczinska Ilona arról beszélt Lukácsnak, milyen érdekesek azok a párizsi kéziratok, amelyeket Otto Bauer 1938-ban bekövetkező halála után hagyott hátra. Lukács azt hitte, Duczinska Ilona kiadatlan kéziratokról beszél. Valójában ezeket a kéziratokat Friedrich Adler Otto Bauer halála után rögtön közreadta. Két kéziratról van szó. A „Der Faschismus” című cikk a *Der sozialistischer Kampf* 4. számában jelent meg, 1938. július 4-én, valamint a *Die illegale Partei* című posztumusz műről, ez 1939-ben jelent meg Párizsban. Wanda Lanzer, Otto Bauer nevelt lánya szerint ebből az időből semmi más nem maradt fenn. (Yvon Bourdet jegyzete.)